

ҚАЛАМТАСВИР АСАРЛАРИНИ ЯРАТИЛИШИДА ЧИЗИҚЛАРНИНГ АҲАМЯТИ.

*Низомий номидаги ТДПУ
катта ўқитувчи П.П.Шабаратов
ўқитувчи Н.Исахажаева*

Чизқлар – муссаввирнинг амалда энг кўп қўллайдиган бадий восита ва тилидир. Унинг ёрдамида шакл ва текислик чегаралари аниқланади. Чизиклар тасвир этилаётган шаклнинг атроф муҳитдан ажратиб кўрсатувчи чегарадир. У шакл чегарасини аниқлаш билан бирга, муссаввирнинг ички ҳиссиёти ва хаяжонига таъсир этади. Чизикларга тасвирий санъатда кўплаб тавсифлар берилиши шундандир. У энгил ва сеҳрли, турғун ва интилувчан, илик ва шиддатлидир. Тарихдан кўп муссаввирлар чизикни ҳис қилиш қобилиятига эга бўлиб, бизга санъатда улкан бадий мерос қолдиргандирлар. Чизикли йўл билан тасвирлаш ва аниқлаштириш ижоднинг ўзига ҳос услуби ҳисобланади. Муссаввир ихтиёрий санъат асари яратишда турли чизиклардан фойдаланади. Будар – тўғри горизонтал, тўғри вертикал, эгри, қийшиқ, синиқ, аралаш, параллел ва кесишувчан чизиклардир. Горизонтал чизиклар буюмларнинг кенглиги ҳақида маълумот бериб унга тўлалиқ, тинчлик, турғунлик ҳиссиётини бағишлайди. Чизикларнинг чексиз хилма-хиллигини уч ҳислатли гуруҳга

ажратишимиз мумкин: тўғри чизиклар, эгрилик радиуси доимий чизиклар – ёйлар, эгрилик радиуси ўзгарувчан чизиклар – порабола, гипербола, спираль. Тўғри ва эгрилик радиуси доимий бўлган чизиклар инсонда тўғрунлик, тинчлик, мувозанат ҳолатли ҳиссиётни вужудга келтиради. Эгрилик радиуси ўзгарувчан чизиклар эса аксинча ўзгарувчан, динамик, тўлқинланиш, бежиримлик ҳиссиётини келтириб чиқаради. Порабола ва гиперболалар актив ҳис этилганлиги учун, улар руҳиятни тез чарчатади.

Инсон шаклининг ташқи контурини кўрсатувчи чизиклар силует чизиклари дейилади. Улар инсон қоматини тасвирлашда яратишда аниқловчи бўлиб хизмат қилади. Шакл ва унинг конструкциясини курсатувчи чизиклар – конструктив чизиклар деб аталади.

Чизикларнинг учта асосий йўналишлари мавжуддир: Вертикал чизиклар шаклнинг ҳаракатини кучайтириб, инсон қоматга узунроқ кўриниш бағишлайди. Горизонтал чизиклар қоматни назаримизда кенгайтириб, бўйини қисқартиради ва шаклга катта мустаҳкамлик, статиклик бағишлайди.

Диагонал чизиклар шаклнинг динамикасини кучайтира туриб, бир биридан узоқлашган пайтда қоматни кенгайтиради, ва бир бирига яқинлашган сари уни ихчамлаштиради. Барча йўналишлардаги чизикларнинг уйғунлаштира туриб, унга ягона йўналишни уларга асос қилиб олиниши композициясининг моҳияти ҳисобланади. Силует кўпинча чизикларнинг ихтиёрий жойланиши ва йўналиши билан мутаносиб бўлаверади. Қоматнинг юқори қисмидаги горизонтал чизиклар, назаримизда елкани кенг кўрсатади. Диагонал йўналишли чизиклар кўпинча учбурчак силуетларда янада аниқ кўринади. Марказий ўқ чизик силуетни юқорига интилишини кучайтиради. Ушбу силуетда горизонтал чизикларни қўллаш ўринсизроқ, чунки улар шакл динамикасини сустлаштиради.

Вертикал ва горизонтал чизиклар овал силуетда деярли қўлланилмайди. Бу ерда силует чизикларини такрорловчи нафис оғма чизикларни қўллаш ўринлидир. Асосий чизик қоматнинг тавсифини кўрсатиб, унинг вазифаси, услубий ечимини белгилайди, бу чизик конструктив ҳам, ёки декоратив чизик ҳам бўлиши мумкин. Қомат композицияларида чизикларнинг тўғри ва мутаносиб топилиши, шу композицияни яхлит ва тугалланган кўринишини вужудга келтиради. Уйғун қомат композициясини ярата олишда, ҳар бир чизикнинг ҳусусиятини билиш ва уни

қўллаш маҳорати кучли бўлиши жуда зарурдир. Силуэт– бу шаклнинг теккисликдаги соясидир. Силуэтнинг муҳим тавсифи унинг геометрик шаклидир. Шундай қилиб, барча устма уст тушган безаклар, деталларда аниқ бўлмасада, кўз билан чамалаб, унинг тахминан у, ёки бу геометрик шаклга тегишли эканлигини кўришимиз мумкин. Силуэт инсон қоматининг шаклининг асосини белгилаб унинг бирон бир даврга тегишлилигини кўрсатади. Қадимги миниатюралардаги қоматлар тарихи бизни силуэтларнинг кўплаб турли хилма–хилликлари билан таништиради. Назаримизда, кийим силуэти худди сода геометрик шаклга интилаётгандек. Бундан келиб чиқиб, учта геометрик шаклни ажратиб оламиз: тўғри бурчакли тўртбурчак, учбурчак, трапецияли ва овалли шу уч шаклни ўзак шакл деб ҳисоблаймиз, чунки улар қомат силуэтининг ривожланишининг турли ҳил босқичларини тавсифлайди. Қомат силуётларини фикран маълум бир геометрик шаклларнинг бирига мослаштирилганлиги учун уларнинг номланиши шу шаклни белгилайди учбурчаксимон, тухумсимон ва бошқалар.

Тўғри бурчакли тўртбурчак силуётларнинг ташқи чизиклари параллел, ёки параллелга яқиндир, ҳар бир тарихий даврда бу силуётлар ўз нисбатларини ўзгартирган, тўғри бурчакли силуётлар статик, мувозанатли, сокин ва жиддий ҳолатни вужудга келтиради. У фигурага қандайдир эркакча кўриниш бағишлайди, бундай силуётга тарихда аёллик назокатни яшириш мақсадида мурожат этилган. Ҳозирги кунда спорт ва мумтоз услуби қоматлар силуётларининг асоси кўпинча шу шаклдан ташкил топгандир.

Учбурчак силуётларнинг чизиклари бир бирига нисбатан бурчак остида жойлашган бўлиб, бу чизиклар қаердадир хаёл қилинган нуқтада кесишиши кўзда тутилади. Бу силуётлар кўпинча қоматга енгиллик, назокатлилик ва нафосат бағишлайди. Улар тўғрибурчакли силуётларга қараганда динамикроқ, чунки шакл учбурчак асосидан унинг чўққисига интилади. Тавсиф этилаётган силуётнинг учбурчакли асоси псстки қисми қанчалик кенг бўлса, унинг юқорисиси (бош кийим, соч турмаги) шунчалик паст бўлади, ва унинг силуэти мустахкам ва турғун кўринишга келади. Силуэт турғунлашган сари, учбурчак асоси горизонтал ҳолатда ерга ёпишган бўлса, қомат ҳам мустахкам кўринади.

Учбурчак асоси ер сатҳидан узоклашган сари, учбурчак асоси қисқариб, юқорига интилган сари шакл бирмунча турғунликдан чиқиб, динамик ҳолатга ўтишни бошлайди ва қомат узун бўйли, келишган ва динамик кўриниш олади. Шакл қанчалик динамиклашса, у шунчалик турғунликни йўқотади. Учи пастга қараган учбурчак силуэти мустахкам кўринмайди. Ассиметрик учбурчаклар динамик ҳиссиёт келтириб чиқаради.

